

**РОЗВИТОК ІСТОРІЇ НАУКИ І ТЕХНІКИ В УКРАЇНІ.
ДО 125-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ
АКАДЕМІКА ЙОСИПА ЗАХАРОВИЧА ШТОКАЛА**

Литвинко А.С., Виврот Т.М.

*ДУ «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки
ім. Г.М. Доброва», Київ, б-р Шевченка, 60,
e-mail: litvinko@ukr.net*

16 листопада 2022 р. виповнилося 125 років від дня народження відомого математика та фундатора досліджень з історії науки і техніки в Україні, академіка АН УРСР (1951, чл.-кор. 1948), професора (1946), члена-кореспондента (1965) та почесного члена Міжнародної академії історії наук (1978), заслуженого діяча науки УРСР (1968) Йосипа Захаровича Штокала. [1 – 4]

Й. З. Штокало народився 16 листопада 1897 р. в с. Скоморохи Сокальського району Львівської області. У 1927 р. вступив на фізико-математичний факультет Дніпропетровського хіміко-фізико-математичного інституту, який закінчив у 1931 р. Того ж року переїхав до Харкова, де розпочав навчання в аспірантурі Харківського науково-дослідного інституту математики і механіки, у 1934 р. захистив кандидатську дисертацію. Завідував кафедрою в Харківському текстильному інституті, читав ряд курсів у Харківському університеті.

1941 р. Й. З. Штокало був призначений відповідальним за евакуацію академічних інститутів Харкова та інститутів АН УРСР, евакуйованих до Харкова. Після завершення евакуації виїхав до Уфи, де працював старшим науковим співробітником Об'єднаного інституту математики і фізики АН УРСР. 1943 р. захистив докторську дисертацію та невдовзі розпочав педагогічну та науково-організаційну роботу в Києві. З 1946 р. він – професор, у 1944-1951 і 1956-1972 - завідувач кафедри диференціальних рівнянь Київського університету. Протягом 1944 – 1946р р. працював на посаді вченого секретаря, у 1944-1949 – старшого наукового співробітника, в 1946-1949 – заступника директора з наукової роботи Інституту математики АН УРСР.

Головні наукові праці Й.З. Штокала стосуються теорії диференціальних рівнянь, операційного числення та історії математики. Вчений досліджував

питання стійкості та нестійкості розв'язків лінійних диференціальних рівнянь зі змінними та квазіперіодичними коефіцієнтами, узагальнивши символічний метод на випадок цих рівнянь.

З другої половини 40-х років Й.З. Штокало працював над удосконаленням української наукової термінології, у 1957 – 1967 рр. очолював створену Президією Академії наук УРСР Термінологічну комісію, видав серію термінологічних словників.

З 1947 р. розпочав працювати в галузі історії математики в Україні, ставши відповідальним редактором повних тритомних зібрань праць видатних математиків Г.Ф. Вороного та М.В. Остроградського, до яких писав наукові коментарі. У 1956 р. в Інституті математики АН УРСР був створений відділ історії математики, яким у 1956-1963 рр. завідував Й.З. Штокало. У 1958 р. відділ розпочав роботу над укладанням української математичної бібліографії, яку було видано 1963 р. У другій половині 50-х рр. при Інституті математики розпочав роботу науковий семінар із історії математики та математичних знань. 26 вересня 1958 р. Й. З. Штокало був обраний заступником голови комітету Українського відділення Радянського національного об'єднання істориків природознавства і техніки, та керівником секції історії математики у ньому.

8 березня 1963 р. на базі відділу історії математики та відділу історії техніки в Інституті історії АН УРСР було створено Сектор історії природознавства та техніки під керівництвом Й. З. Штокала, який він очолював до 9 квітня 1986 р. Основним завданням Сектора було визначено підготовку узагальнюючих праць із історії природознавства і техніки із залученням широкого кола кваліфікованих спеціалістів. Наприклад, у 1966 – 1970 рр. було видано чотиритомну монографію у п'яти книгах «Історія вітчизняної математики», де вчений став відповідальним редактором та автором окремих розділів. За цю монографію 1971 р. на 13 Міжнародному конгресі з історії науки й техніки академік АН УРСР Й.З. Штокало (відповідальний редактор), член-кореспондент АН УРСР О.М. Боголюбов (заступник відповідального редактора) та академік Міжнародної академії історії науки (1961), президент Міжнародної академії історії науки (1965—1968) А.П. Юшкевич (заступник відповідального редактора) були відзначені великою науковою медаллю Міжнародної академії історії наук імені А. Койре. 26 червня 1965 р. Й. З. Штокало був обраний членом-кореспондентом Міжнародної академії історії наук, 1978 р. – почесним членом цієї академії.

Під його керівництвом та за безпосередньої участі вийшли також монографії «Історія математичної освіти в СРСР» (1975), «Нариси розвитку математики в СРСР» (1983), «Українська математична бібліографія» (1963).

Від початку роботи Сектора було видано низку колективних монографій, зокрема 1967 р. – «Технічний прогрес у машинобудуванні УРСР. 1917 – 1967»; 1968 р. – «Розвиток геолого-розвідувальних робіт за роки радянської влади. Багатства надр України». 1969 р. вийшла двотомна праця «Історія технічного розвитку вугільної промисловості Донбасу», 1970 р. – «Електроенергетика Української РСР», 1971 р. – «Науково-технічний прогрес в УРСР. 1960 – 1970».

У цей період вийшли також колективні та індивідуальні монографії «Історія машинобудування в Українській РСР» (1957), «Історія радянських вугледобувних комбайнів» (1958), «Історія академії наук Української РСР» (1967), «Розвиток металургії в Українській РСР» (1972), «Розвиток хімічної технології в Україні» (1976, у 2 т.), «Зварювання в СРСР» (1981, у 2 т.), «Розвиток біології в Україні» (у 3 т., 1985), «Фізичне матеріалознавство в СРСР: історія, сучасний стан, перспективи розвитку» (1986), «Розвиток неорганічної хімії в Україні (1987)», «Розвиток фізичної хімії в Україні» (1987), «Розвиток механізації та електрифікації сільського господарства Української РСР» (1988).

Керований 23 роки академіком Й.З. Штокало Сектор історії природознавства і техніки став основою нового етапу інституціонального розвитку історії науки і техніки в Україні. 22 липня 1986 р. Сектор історії природознавства і техніки Інституту історії АН УРСР та Центр досліджень науково-технічного потенціалу Ради з вивчення виробничих сил Української РСР АН УРСР було об'єднано та створено Центр досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки АН УРСР. Першим керівником Центру став Г.М. Добров, з 1989 – доктор економічних наук, професор Б.А. Маліцький. 5 липня 1989 р. Центру присвоєно ім'я Г. М. Доброва, 8 травня 1991 р. Центр одержав статус науково-дослідного інституту, який від 10 липня 2015 р. носить назву – Державна установа «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України».

Нині напрями досліджень інституту охоплюють формування фундаментальних ідей і теорій сучасного природознавства в історико-культурному контексті; історико-науковий аналіз розвитку, досвіду, стану та дослідження перспектив розвитку НАН України та підвищення її ролі в суспільстві на етапі трансформації як вищої державної наукової організації України; дослідження історії ракетно-космічної науки і техніки в Україні, історичну біографістику; історію наукових шкіл; періодизацію, хронологію, філософію, методологію та соціологію науки; соціокультурні наслідки та ризики впровадження нових технологій.[5]

ЛІТЕРАТУРА

1. Йосип Захарович Штокало. Біобібліографія вчених Української РСР. Вступна стаття О. М. Боголюбова. Бібліографію складено А. С. Тепляковою. - Київ: АН УРСР: «Наукова думка», 1972. – 40 с.
2. Анісімов Ю. О., Боголюбов О. М. Йосип Захарович Штокало: (До 70-річчя з дня народження) // Український історичний журнал. 1967, №11. С. 122–123.
3. Литвинко А. С. Луговський О. Г. Інституалізація історії науки і техніки в Національній академії наук України // Наука та наукознавство. 2018. №4. С.125 - 147. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NNZ_2018_4_9
4. Штокало Й. З., Боголюбов О.М. XIII Міжнародний конгрес з історії науки // Вісник АН УРСР. 1972, №5. С.88 - 93.
5. Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М. Доброва НАН України. Офіційний сайт. Режим доступу: <https://stepscenter.org.ua/>